

מפי כהן

שיעורו השבועי של

מו"ר הרב שמעון כהן שליט"א

לעילוי נשמת מו"ח הרה"ג המקובל הרב אליהו עטייה זצ"ל

ספר יהושע

פרקי

אבני האלגביש והשמש בגבעון

ראשי פרקים:

טבע ונס מעורבים זה בזה ✦ יש סדר לניסים ✦ שלוש מלחמות שהיתה בהן 'מהומה' ✦ אסון 'סנדל המסומר' ✦ ברוך שעשה ניסים לאבותינו ✦ אבנים שעמדו וירדו על גב איש ✦ גבורת הגוף מתוך גבורת הרוח ✦ גבורתו של בר כוכבא ✦ על גבי המאמץ האנושי יש מקום לנס ✦ מעשה ביהודי שלא זכה בפניו ✦ נס העמדת השמש בגבעון לא היה הכרחי ✦ סילוק רעשי הרקע ✦ נדרש נס שירעיש את העולם ✦ הצדיקים מושלים ביום ובלילה ✦ גם משה רבנו עצר את השמש ✦ כינון הברית בין ישראל לאביהם שבשמים

"אמר רבי אבא בר כהנא: שלוש מלחמות של מהומה הבטיח הקדוש ברוך הוא שהוא עושה לישראל, ושלוש שתן עשה להם: הראשונה - בימי יהושע 'זיהם ה' לפני ישראל' וגו' (יהושע י, י), השנייה - בימי סיסרא 'זיהם ה' את סיסרא' וגו' (שופטים ד, טו), והשלישית - בימי שמואל, 'זיהי שמואל מעלה וגו' וירעם ה' בקול גדול' (שמואל א' ז, י)".

אסון 'סנדל המסומר'

'מהומה' היא תגובה של פחד שמביא לידי ערפול חושים. המשנה בשבת¹ אוסרת לצאת לרשות הרבים ב'סנדל המסומר' משום מעשה שהיה.

היה זה בתקופת הרומאים, נגזרה גזירה כנגד היהודים, והיהודים נשמטו מן הגזירה והתחבאו במערה. קבעו יושבי המערה כלל ביניהם: הנכנס למערה - יכנס, כי בידו להיזהר ולבדוק שאין איש רואהו בכניסתו למערה. והיוצא - אל יצא, שמא יראוהו האויבים וייוודע מקום המחבוא של כולם.

באחד מן הימים טעה אחד מיושבי המערה, ונעל את סנדליו בצורה הפוכה, באופן שניכרה צורתו של הסנדל ההפוך בעקבות שבקרקע. כאשר ראו בני המערה את רישומו של הסנדל ההפוך שנראה כאילו הוא מכוון כלפי חוץ, סברו שאחד מיושבי המערה עבר על ההסכם ויצא, וחששו שראוהו האויבים, ובכל רגע עלולים האויבים לגלות את מקום המסתור שלהם.

מרוב פחד ו'מהומה' דחקו היהודים זה בזה, והרגו בדחיקתם זה בזה יותר ממה שהרגו בהם האויבים. רבים מן ההרוגים נהרגו מפני הסנדלים המסומרים שברגליהם, ומכיוון שהאסון אירע בשבת גזרו חכמים לא לצאת בסנדל המסומר בשבת.

אחת מהתכונות הדרושות ללוחם בשעת מלחמה היא קור רוח. אסור לו להיות מעורב רגשית במידה שתגרום לו לאבד את

טבע ונס מעורבים זה בזה

במלחמת מלכי הדרום מעורבים זה בזה טבע ונס - מאמץ מלחמתי תוך שימוש באסטרטגיות לחימה מתוחכמות יחד עם סיוע אלקי פלאי, שבו אבני אלגביש יורדות משמים על חיילי האויב, והשמש נעתרת לבקשתו של יהושע ועומדת מלכת כדי שיוכלו חיילינו להשלים את המשימה ולהשמיד את האויב עד תום לפני רדת החשכה. לשני ניסים אלה משמעות רוחנית חשובה לדורות, כפי שנראה להלן.

יש סדר לניסים

המהר"ל ב"גבורות ה'" מסביר, שמערכת הניסים איננה הנהגה חריגה שמשנה את 'מנהגו של עולם', אלא קיימות שתי מערכות של הנהגה, זו לפני זו. מערכת הנס מוסתרת על ידי מערכת הטבע ושייכת לסדר הפנימי של המציאות, וכשמערכת הנס מתגלה, מערכת הטבע מתבטלת כלפיה.

הנס איננו יציאה מן הסדר, שכן גם לניסים יש סדר הגיוני אלקי¹.

יתרה מזאת, קיים הבדל תהומי בין נס פרטי שנעשה לאדם פלוני, לעומת נס שנעשה לכלל האומה, ובפרט כשהתורה או הנביא מציינים ומתארים את התרחשות הנס. שידוד מערכות הטבע, כשהוא נעשה לכלל האומה, נועד להעביר מסר לאומה.

שלוש מלחמות שהיתה בהן 'מהומה'

חז"ל² מונים את מלחמת מלכי הדרום בין שלוש מלחמות שנעשתה בהם 'מהומה', וזו לשונם:

¹ גבורות ה' הקדמה שניה עמ' יא.

² מדרש שמואל יג, ג.

³ ראה שבת ס ע"א.

אבל זו טעות מוחלטת, כי אין גדר הבטחון וההתלות על ישועת ה' בא למעט את כל כוחות הגבורה האפשריים, כי אם להשכיל את העם שלא ככח הגבורה הבשרית לבדה ישיגו מאויים, כי אם צריך לזה גם הגבורה המוסרית שהיא ההליכה בדרכי ה', שאז העם זכאי שתעמוד לו גבורתו ושיצליח בה, מאחר שיש להצלחתו תכלית במציאות האנושית.

אבל כשישים רק אל הגבורה הגשמית פניו, ועל דבר הכשרון הרוחני לא יביט ולא יתבונן, הלא ירד במעלות רוחו ואין תועלת נמצאת בהצלחתו, ודאי לא יצליח, כי אין ה' עמו".

התהליך הטבעי והנורמאלי הוא, שכשאומה מחפשת עצמאות משלה וזהות משלה, הדבר מעורר התנגדות מצד אלה שהדבר בא על חשבונם. העולם עוד לא הגיע לתיקונו, ועדיין הוא שבו בחשבונות יצריים-פרטיים.

החשיבה האנושית הפשוטה סבורה, שניצחון במלחמה תלוי רק בגבורת הלוחמים, רמת הכשרתם ותכסיסי מלחמתם. דמותו של לוחם אמיץ בעיניהם היא, דמות של אדם גס וכוחני, ואם יש בו צד רוחני מסוים, הרי זה חסרון, כי עלול הוא לתלות את הניצחון ב"אמונה חסרת בסיס" במקום להשתמש בחסונו הגופני ובתכסיסי מלחמתו.

גישה זו בטעות יסודה, שכן מידת הביטחון אין פירושה ויתור על החוסן הגופני, אלא אדרבא, יציקת רוח גבורה בתוך גבורת הבשר. ממשך מן הרב קוק:

"נמצא שיסוד הבטחון ותכלית ההוראה שהראה ה' יתברך על ידי ההנהגה הניסיית עם ישראל, 'כי לה' המלחמה', היתה לא להחליש את הציור שצריך התאמצות האדם להקמתו הכללית והפרטית, כי אם לשכללה שתהיה שלמה מכל צדדיה, היינו שלא תסתפק רק בגבורה פשוטה, כי אם תפנה על כל הצדדים של שלימות הפרטית והכללית.

וזהו יסוד הדקדוק המוסרי שהיו צריכים להתנהג במלחמותינו לפי הדרכתה של תורת ה' תמימה".

האותות והמופתים שעשה ה' במלחמות ישראל, לא נועדו להחליש את המאמצים המעשיים הנדרשים להכרעת האויב, אלא להגביר חיילם בגבורה רוחנית, על פי דרכה של תורה.

גבורתו של בר כוכבא

בתקופת מרד בר כוכבא, כשעלתה השאלה אם בר כוכבא ראוי להיות מלך על ישראל⁷, הוא קיבל סמיכה למלכות מרבי עקיבא. רבי עקיבא אמר על בר כוכבא: "זה מלך המשיח!".

בר כוכבא היה בוחן את לוחמיו באמצעות קטיעת אצבעם, עד שחכמים העירו לו - "עד מתי אתה עושה את ישראל בעלי מומין"⁸. אז שינה את "מבחן האצבע" והחל מיישם את "מבחן הארז" - גייס לצבאו רק את מי שהצליח לעקור ארז מארזי הלבנון תוך כדי רכיבה על סוס. אמנם בתחילה נשמע לחכמים והיה למנהיג רוחני נערץ, אך בהמשך העז פניו כלפי שמיא, ואמר: "לא תסעוד ולא תכסוף", אל תועיל ואל תזיק (כאומר: אני אשמיד את הרומאים בכוחי שלי, ללא עזרה ממך, ובלבד שלא תפריע לי), ולכן נחל כישלון ונפל חלל בקרב על ביתר.

העשתונות. והנה הקב"ה הטיל אימה ומהומה במחנה האויב וכך הביא למפלתם הגדולה. ולא זו בלבד, אלא הטיל עליהם אבנים גדולות מן השמים.

ברוך שעשה ניסים לאבותינו

בדיני ברכות הראיה כותב מן המחבר⁴:

"הרואה מקום שנעשו בו נסים לישראל, כגון: מעברות הים, ומעברות הירדן, ומעברות נחלי ארנון, ואבני אלגביש של בית חורון, ואבן שבקש עוג לזרוק על ישראל, ואבן שישב עליה משה בעת מלחמת עמלק, וחומת יריחו מברך: שעשה נסים לאבותינו במקום הזה".

וכתב ה"משנה ברורה" שם:

"של בית חורון - שהושלכו מן השמים על האומות שנלחמו עם יהושע כדכתיב בקרא".

אבנים שעמדו וירדו על גב איש

הגמרא בברכות⁵ מבארת מה משמעות הכינוי 'אבני אלגביש', וזו לשון הגמרא:

"מאי אבני אלגביש? תנא: אבנים שעמדו על גב איש וירדו על גב איש; עמדו על גב איש - זה משה, דכתיב: 'והאיש משה ענו מאד', וכתיב: 'ויחדלו הקלות והברד ומטר לא נתך ארצה'. ירדו על גב איש - זה יהושע, דכתיב: 'קח לך את יהושע בן נון איש אשר רוח בו', וכתיב: 'ויהי בנוסם מפני בני ישראל הם במורד בית חורון וה' השליך עליהם אבנים גדולות".

המילה 'אלגביש' בנוטריקון - אבנים שעמדו על גב איש וירדו על גב איש. 'עמדו על גב איש' - על שם שפסקו מלירד לארץ ונשארו תלויות באויר בזכות אדם שנקרא 'איש', הלוא הוא משה רבנו, שבזכות תפילתו עמדו אבני הברד שבהן לקו המצרים במצרים באויר ולא הגיעו לארץ, לאחר הבטחת פרעה שישלח את בני ישראל. ו'ירדו על גב איש' - על שם אבני האלגביש שניתחו ארצה על אויבי ישראל בזכות אדם שנקרא 'איש', הלוא הוא יהושע בן נון, שכאשר נלחמו ישראל עם מלכי האמורי שקמו לכבוש את גבעון, השליך עליהם ה' אבנים גדולות מן השמים בנוסם במורד בית חורון.

גבורת הגוף מתוך גבורת הרוח

לאור דברי חז"ל אלה מבאר מן הרב קוק בספרו "עין איה"⁶ מהי העמדה הרוחנית שאֵתה צריך לוחם מישראל לצאת למלחמה, וכה דבריו:

"המלחמה דרושה לפי מעמד האנושיות, שלא נגמר עדיין בהשלמתו, וצריכה ביותר לצורך הגנה לאומית או תקומתה. והנה לפי הרגיל תלויה הצלחת כל אומה בהתגבר רוח האמת בלב אנשיה, והאומץ מתגבר במה שהידיעה מתבררת להם שעזרתם תלויה בעצמם בכוחם ועז גבורתם. על כן יוכל הטוען לטעון, כי מושגי דעת יראת אלקים יחלישו את אומץ העם כאשר לפי האמת מתבאר 'כי לה' המלחמה', ולולא עזרת ה' שווא זרוע אדם.

⁴ שולחן ערוך או"ח סימן ריח, א.

⁵ ברכות נד ע"ב.

⁶ עין איה ברכות ח"ב פרק תשיעי אות ז.

⁷ איכה רבה ב, ב.

⁸ ראה ירושלמי תענית פ"ד, ה"ה.

סילוק רעשי הרקע

ה"כלי יקר" מבאר, שנס העמדת השמש כלל לא נועד לצורכי מלחמה, אלא כדי להראות לעם שהסיוע לאנשי גבעון, על אף שבאו עליהם בערמה ובמרמה, רצוי הוא לפני ה', וזו לשונו:

"לפי שישראל היו מתרעמים על השלום שעשו הגבעונים, לכך ראוי שלעיני ישראל שמש בגבעון, ולא במקום זולתו דום, כדי שיראו בעיניהם אהבתו יתברך את הגרים, ושעמידה זו נעשית בעבור גבעון".

כלומר העמדת השמש מעל גבעון בדווקא, נועדה לסלק את רעשי הרקע של כל מי שחשב להרהר על מנהיגותו של יהושע בענין אנשי גבעון.

נדרש נס שירעיש את העולם

בספר "צפנת פענח" כותב רבי יוסף מטרנאני בדרשה:

"ענין בקשת יהושע הדבר גדול, לא היה לענין הצלת ישראל, שכבר עשה להם הקב"ה נסים באבני הברד, ואפילו אם עדיין נשתיירו מקצתן, אין מעצור לה' להושיע בזמן רב או במעט. אלא לפי שראה הנס העצום ההוא שהשליך הקב"ה אבני ברד ההמה העצומים והרבים, ודאג על שהיה הנס נסתר ולא היה מתפרסם לעיני כל העמים... ולכן רצה שיתפרסם בעמידת השמש לשתיה סיבות, כי יהיה שהות ביום שיכירו בהם כל מלכי כנען ויכירו פעל אלקים".

הקב"ה רצה ששלושים ואחד מלכי כנען יערכו חשבון נפש פנימי בשאלה אם כדאי להם להמשיך במלחמה. אבני אלגביש במורד בית חורון, משכנעות את יושבי האזור בלבד, וכדי שכולם יראו וייראו, נדרש נס נוסף שירעיש את העולם כולו.

"ועוד, לסיבת המופת אשר יהיה בארץ, יחקרון מילין וידעו שעל עם מרעיתו וצאן ידו הרעיש הקב"ה את עולמו, ויצאו וראו את פגרי האנשים".

לקראת המשך הכיבוש והירושה, רצה ה' יתברך שידע העולם, שעם ישראל הוא עם ה', ולכן הוא זוכה להשגחה ושמירה למעלה מן הטבע.

הצדיקים מושלים ביום ובלילה

במדרש רבה⁹ דורשים חז"ל:

"ולמשול ביום ובלילה וגו', אמר רבי אילפא: אם לענין המאורות, הלא כבר נאמר: 'את המאור הגדול לממשלת היום', ומה תלמוד לומר: 'ולמשול ביום ובלילה', אלא אלו הצדיקים שהן שולטין כמה שנברא להאיר ביום וכמה שנברא להאיר בלילה, הדה הוא דכתיב: 'יידם השמש וירח עמד עד יקום גוי אויביו הלא היא כתובה על ספר הישר' (יהושע י, יג). מאי ספר הישר? ספר אברהם יצחק ויעקב. ואמאי קרי ליה ספר הישר? דכתיב: 'תמות נפשי מות ישרים' (במדבר כג, י)."

יש צדיקים מופלאים שהקב"ה משתף אותם בהנהגת העולם. הורדת אבני האלגביש על האויב היתה יזמה אלקית, ואילו העמדת השמש בגבעון היתה ביזמתו של יהושע. לצדיק כיהושע

המאצ'ואיזם לבדו לא יביא ניצחון, דרושה סייעתא דשמיא גדולה ודרושים לוחמים בעלי רוח מוסרית והבנה עמוקה על מה ולמה הם מוסרים את נפשם.

על גבי המאמץ האנושי יש מקום לנס

לאור זאת מבאר הרב מהי ההדרכה הרוחנית שבאה לעולם עם נפילת האבנים הגדולות במורד בית חורון, וזו לשונו:

"והנה אין לך מלחמה מורגשת שבאה מן השמים, כנפילת אבנים מן השמים, שאין בה שיתוף כח אנושי כלל, וניכר לכל שמן השמים נלחמים באויבי עם ה', לא תאמר שבזה יש הוראה שצד הבטחון מרשל את ההשתדלות האנושית. לא כן, כי אם אותן אבנים הן באו על ידי ש'עמדו על גב איש וירדו על גב איש', שעל ידי שנמצא איש שכבר התאמץ להשלים עצמו בכל ארחות הצדק עד שעליו יאמר 'ותגזר אומר ויקם לך', באו אלה האבנים.

אם כן מורות הן צורך החריצות לכל כשרון שאך בידנו היא, ובכללם גם כן ההתגברות לחזק האומה וכל צרכיה שהם מתנאי החובות המוסריות והתוריות, שהשקפת הבטחון תזרז להם ותאמצם. שהרי למדנו שאפילו כל הדברים הניסיים שאנו רואים שאין בהם שום צד השתדלות אנושית, מכל מקום הם גם כן תלויים בכשרון האדם וחריצותו המוסרית, אם כן מזה נלמד כמה גדול הוא ערכה של ההשתדלות בכל ההשתלמות שבעולם".

יהושע נלחם ומשתמש בתכסיסי מלחמה, רודף והורג באויב, ויחד עם זאת מחדיר בחייליו תעצומות נפש של גבורה רוחנית. וכשה' יתברך רואה את בניו נלחמים על ייחוד שמו בעולם, אף הוא משתתף במלחמה.

על גבי המאמץ האנושי יש מקום לנס לחול. ביטחון בה' צריך לבוא יחד עם השתדלות מעשית.

מעשה ביהודי שלא זכה בפיס

מספרים על יהודי שהרבה בתפילות ותחינות, שיעלה בידו לזכות בפיס, ובא לפני רבו ושאל: כבוד הרב, כבר זמן רב אני נושא תפילה מקירות ליבי שאזכה בפיס, וכל מאמצי עולים בתווה ותפילתי שבה ריקם.

שאל הרב: כבודו כבר קנה כרטיס?!

בלי השתדלות מעשית, לא תועיל תפילה ותחינה. ריבונו של עולם חפץ בהשתדלות אנושית באותה מידה שחפץ הוא בתפילותינו.

נס העמדת השמש בגבעון לא היה הכרחי

מכאן אנו מגיעים לנס השני שהתרחש במלחמה זו - נס עמידת השמש בגבעון. האויב כבר נחל מפלה גדולה והקרב הוכרע, ובכל זאת יהושע מבקש להמשיך את היום כדי להגיע לניצחון מוחץ ומהדהד. לכאורה לא היה צורך הכרחי בנס עמידת השמש בגבעון, כי כאמור המערכה כבר הוכרעה, אבל יהושע לא הסתפק בהכרעה וביקש מה' יתברך לרתום גם את כוחות הטבע לסגירת הקצוות האחרונים בקרב מול מלכי הדרום.

⁹ צפנת פענח למהר"ט פרשת בראשית ד"ה ונאמר שם.

¹⁰ בראשית רבה ו, ט.

כינון הברית בין ישראל לאביהם שבשמים

בפרשת כי תשא, בפסוקים שלאחר חטא העגל, נזכרת תפילתו של משה לסליחה וכפרה, וה' נענה ברצון לתפילתו וכונן שוב את הברית הקודמת בינו לבין ישראל, וכך נאמר: "וַיֹּאמֶר ה' אֲנִי כִּרְתִּי בְרִית נְגִיד כָּל עַמְּךָ אֲעֲשֶׂה נִפְלְאוֹת אֲשֶׁר לֹא נִבְרָאוּ בְּכָל הָאָרֶץ וּבְכָל הַגּוֹיִם וְרָאָה כָּל הָעָם אֲשֶׁר אִתָּה בְּקִרְבּוֹ אֶת מַעֲשֵׂה ה' כִּי נִרְאָה הוּא אֲשֶׁר אֲנִי עֹשֶׂה עִמָּךְ"¹⁵. וכתב המלבי"ם שם:

"וַיֹּאמֶר הַנָּה אֲנִי כוֹרֵת בְּרִית - כִּרְתִּי עִמּוֹ בְּרִית עַל שְׂתֵּהִי שְׂכִינְתוֹ בְּקִרְבֶּךָ כְּמוֹ שְׂבִיקְשׁ, וְהִבְטִיחַ מִצְדוֹ ד' דְּבָרִים:

(א) 'נגד כל עמך אעשה נפלאות' - שלא ינהג עמהם בנסים נסתרים כמו שהיה הענין אם היה שולח מלאך, רק שיהיו הנפלאות גלויים נגד כל עמך.

(ב) שיהיו נפלאות אשר לא נבראו כמותם, כמו עמידת שמש ליהושע ושאר הנפלאות שנהג עמהם כל הזמן ההוא.

(ג) 'בכל הארץ ובכל הגוים' - שיהיו נפלאות מפורסמים בכל הארץ, כמו עמידת שמש ליהושע.

וכבר בארתי בפירושי יהושע (סימן י'), שבכח כריתת ברית הלז אמר יהושע 'שמש בגבעון דום'.

(ד) הבטחה למשה שכל העם שאתה בקרבו יראו איך יקראו או פניו וייראו מגשת אליו, וזהו שאמר 'מעשה ה' כי נורא הוא אשר אני עושה עמך'."

לאחר מעשה העגל נראה היה שהברית האלקית עם ישראל כבר בטלה ואבודה, אך ה' ברוב רחמיו נענה לתפילתו של משה רבנו והסכים להשיב את הברית ולקיימה, ולהשרות שכינתו כבראשונה, באופן קבוע, בגלוי ובפרסום, בדברים שלא נעשו בכל העולם לשום עם אחר מלבדם.

יש כוח למשול ביום ובלילה. והוכחה לדבר ניתן למצוא בספר בראשית הנקרא 'ספר הישר', כדלהלן:

"רבי חלפתא מייתי ליה מן הכא, 'ולמשול ביום ובלילה' (בראשית א, יח).

רבי חנין בשם רבי שמואל מייתי לה מסיפא דספרא, 'ואולם אחיו הקטן יגדל ממנו' (בראשית מח, יט) - ואפשר כן? ! אלא זה יהושע שהוא עומד ממנו, שהוא מעמיד גלגל חמה ולבנה שהן שולטין מסוף העולם ועד סופו."

רבי חלפתא לומד שהקב"ה נתן כח לצדיקים למשול במאורות השמים מתחילת ספר בראשית, ואילו רבי חנין למד זאת מסוף ספר בראשית, ממה שנאמר בברכת יעקב לאפרים "וְאֹלָם אֲחִיו הַקָּטָן יִגְדֵל מִמֶּנּוּ וְזָרְעוֹ יִהְיֶה מְלֵא הַגּוֹיִם". ומכיוון שקשה להניח שאפרים העמיד בניו רבים כל כך שמלאו את כל העולם, על כרחו הכוונה ליהושע שהיה משבט אפרים והעמיד גלגל חמה ולבנה, שהם שולטים מסוף העולם ועד סופו.

גם משה רבנו עצר את השמש

אחת השאלות בה התקשו המפרשים היא, כיצד יתכן שעל ידי יהושע נעשה נס גדול יותר מהמופתים שעשה משה, שהרי על משה נאמר: "וְלֹא קָם נָבִיא עוֹד בְּיִשְׂרָאֵל כְּמֹשֶׁה"¹¹, וכבר כתב האברבנאל בספרו "מפעלות אלקים"¹², שנביא עושה ניסים לפי צורך השעה, וממילא אין הניסים מהווים הוכחה מוכרחת לגדולתו. משה הוא 'גדול הנביאים' לא בגלל הניסים שעשה אלא בגלל קרבתו לה', "אֲשֶׁר יָדְעוּ ה' פְּנִים אֶל פְּנִים"¹³. יתרה מזאת, מזכיר האברבנאל, לפי חז"ל¹⁴ גם משה עצר את השמש מהילוכה, וממילא השאלה אינה קשה. וזו לשון הגמרא:

"שלושה נקדמה להם חמה בעבורן: משה, ויהושע, ונקדימון בן גוריון."

¹¹ דברים לד, י.

¹² מפעלות אלקים מאמר י, פרק ט.

¹³ דברים לד, י.

¹⁴ תענית כ"א.

¹⁵ שמות לד, י.